

БҰҰ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ БОЙЫНША КЕҢЕСІ ШЕҢБЕРІНДЕ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ТЕТІКТЕРІ

1. Адам құқықтары бойынша Жарғылық органдары арасында Адам құқықтары бойынша Кеңес ерекше орын алады. Бұл Бас Ассамблеяның 60/251-резолюциясына сәйкес құрылған көмекші орган болып табылатын орган. Ол бұрын Адам құқықтары бойынша Комиссияға жүкітелген мандаттар, тетіктер, функциялар мен құзіреттердің орнына болды немесе оларды өзіне қабылдап алды. Кеңес құрамына 47 БҰҰ мүше елдер қосылған. Кеңес адам құқықтарын бұзуға, оның ішінде дөрекі және жүйелі түріндегі бұзушылықтарға байланысты жағдайларды қарап, олар бойынша өз кеңестерін береді. Ол сонымен бірге Біріккен Ұлттар Ұйымы жүйесінің шеңберінде адам құқықтарына қатысты қызметті нәтижелі үйлестіру мен біріктіруді қолдауы тиіс. Универсалдық мерзімдік шолу (УМШ) УМШ – бұл 2006 ж. 5 наурызда БҰҰ Бас Ассамблеяның 60/251-резолюциясына сәйкес құрылған Адам құқықтары бойынша Кеңестің тетігі. Оның шеңберінде әр төрт жыл сайын БҰҰ мүше мемлекеттерінің адам құқықтары саласындағы міндеттемелерін орындауына мерзімдік шолу жасалады. УМШ арқасында бүкіл жұниіе жүзі бойынша адам құқықтары саласындағы ең үздік тәжірибе алмасу өтеді. Шолу жасалғанда тиісті мемлекеттің ақпараты (ұлттық баяндама), БҰҰ құрылымдары мен басқа мүдделі жақтар берген ақпарат, оның ішінде үкіметтік емес ұйымдар мен ұлттық құқық қорғау мекемелерінің ақпараты сарапталады. Шолу өткізілгеннен кейін қаралатын мемлекет пен БҰҰ АҚКЖК қолдауымен қорытынды құжат дайындалады. Оған мемлекеттердің шолу кезінде қойған сұрақтар, жасаған қорытындылары мен кеңестер енгізіліп, сонымен бірге, қаралатын мемлекеттің жауаптары келтіріледі. Тетіктің ерекшелігі мемлекеттің қайсыбір кеңесті қабылдауға немесе одан бас тартуға мүмкіндіктің бар болуында. Бұл мемлекет кеңесті қабылдаған жағдайда оның жүзеге асыруға бар күшін салады деп ойлауға негіз береді. Сонымен бірге, Адам құқықтары бойынша Кеңестің қатысушы мемлекеттері қабылданбаған кеңестерге қайта оралып, келесі шолу циклінде жекелеген адам құқықтары мәселелерін көтере алады. ҮЕҰ үшін қандай мүмкіндіктер бар: Ұлттық баяндама дайындау және УМШ кеңестерін орындау барысында мемлекет азаматтық қоғаммен кеңесу тиіс. ҮЕҰ ұлттық баяндаманы талқылау процесіне, сонымен бірге кеңестерді орындау бойынша ұлттық әрекет жоспарын дайындауға белсенді қатыса алады. 3 · ҮЕҰ өздері немесе азаматтық қоғамның басқа институттарымен бірлесіп, өз баяндамасын жібере алады (5 бет тақырып бойынша баяндамаға және 10 бет коалиция атынан баяндама көлеміне рұқсат етіледі). Баяндамада жеке адам құқықтары туралы ақпарат немесе мемлекет үшін кешенді кеңестер берілуі мүмкін. · ҮЕҰ өз кеңестерін алға бастыру үшін Адам құқықтары бойынша Кеңеске мүше мемлекеттердің елшіліктеріне өз елінде немесе Женевада брифингтер өткізе алады. · Кеңестер қабылданғаннан кейін УМШ кеңестерін жүзеге асыру жалпы немесе жекелеген құқықтар бойынша орындау процесін бақылай алады. Қосымша керекті ақпаратты қайдан табуға болады: - УМШ туралы жалпы ақпарат: <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/UPR/Pages/BasicFacts.aspx> - ҮЕҰ УМШ процесіне қатысу: <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/UPR/Pages/NgosNh>

ris.aspx - www.upr-info.org ақпарат көзі. Сайт ағылшын, француз және испан тілінде. Сонымен бірге, сайттан ҮЕҰ-ға арналған орыс тілінде көптеген пайдалы құралдарды табуға болады <http://www.upr-info.org/en/howto/documentation-for-ngos/handbooks---toolkits> - Орталық Азия бойынша мемлекеттік баяндамалар және ҮЕҰ-ң баяндамалары. Бұл парақшаларда ұлттық баяндамаға, БҰҰ құрылымдарынан жинақталған ақпаратқа, мүдделі топтардан (ҮЕҰ-н) жинақталған ақпаратқа және ел бойынша жұмыс тобының баяндамасына сілетемелерді көресіз. Сонымен бірге, ҮЕҰ-ң жекелеген баяндамаларын іздесеңіз, тиісті бөлімнің сілетемесін басу керек (әр блоктан кейін кішкене сандарды көресіз).

2. Адам құқықтары бойынша Кеңеске шағым беру рәсімі 15/1-Резолюциясына сәйкес, дүние жүзінің кез келген жерінде және кез келген жағдайда барлық адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды дәлелденген бұзушылықтарды қарау мақсатында жаңа тәртіп орнатылған. Осы рәсім Адам құқықтары бойынша Комиссияның жетілдірілген 1503-рәсімі болып табылады. Жаңа рәсім мемлекетпен тығыздау ынтымақтастық мақсатында өзінің құпия сипатын сақтайды. Рәсімге сәйкес, екі жеке жұмыс тобы құрылған – Хабарлама бойынша Жұмыс тобы және Жағдай бойынша Жұмыс тобы. Хабарламалар бойынша Жұмыс тобы хабарламаның қабылдану мүмкіндігін және мәнін бағалайды, оның ішінде адам құқықтары мен негізгі бостандықтардың тұрақты және дәлелденген дәрежесі бұзушылықтар туралы жеке немесе басқа хабарламалармен бірге екендігін қарайды. Жағдай бойынша Жұмыс тобы әртүрлі хабарламалар бойынша жұмыс топтары берген хабарламаларды, оның ішінде мемлекеттердің жауаптарын қарап, Кеңеске қолдану керек шаралар туралы тиісті баяндама жасайды. Адам құқықтары бойынша Кеңес хабарламаны қарап, мынадай шара қолдануы мүмкін: а) Жағдайды әрі қарай қарауға немесе шара қолдану негіздері жоқ болса, оның қаралуын тоқтату; б) Жағдайды бақылауды жалғастырып, тиісті мемлекеттен ақылға сиымды мерзім ішінде қосымша ақпарат сұрау; с) Жағдайды бақылауды жалғастырып, оның бақылауға және Кеңеске баяндама жасауға тәуелсіз де жоғары деңгейдегі маманды тағайындау; d) Шағымдарды қарау құпия рәсіміне тиіс мәселенің қаралуын тоқтатып, осы мәселені ашық қарауға кірісу; e) АҚЖКБ-на тиісті елге техникалық қолдау, қабілетін күшейтуге қолдау көрсетіп, кеңес беруді ұсыну. ҮЕҰ үшін қандай мүмкіндіктер бар: Адам құқықтарын жаппай және дәрежесі бұзу оқиғаларын анықтап, құжаттаған жағдайда ҮЕҰ-р осы рәсім шеңберінде шағым дайындап, тапсыра алады. Өкінішке орай, рәсім жабық болғандықтан, ҮЕҰ-ң шағым бойынша әрі қарай байланысу және Адам құқықтары Кеңесінде істі қарау процесіне белсенді қатысу мүмкіндіктері жоқ. Адам құқықтары бойынша Кеңесінің жариялы баяндамаларында осы рәсімнен өткен елдер және қабылданған шешім туралы 15/1-Резолюциясын қараңыз. Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары бойынша Кеңесін институционалдық құру. 5 ақпарат қана енгізіледі. Шағым мәні және оны қарау процесі туралы ақпарат берілмейді. Сонымен бірге, осы рәсімді менсінбеуге болмайды. Шағым тіркеліп, ол бойынша байланыс басталса, бұл ҮЕҰ үшін ұлттық және халықаралық деңгейде жекелеген адам құқықтары тура-

лы кең талқылау бастаудың жақсы мүмкіндігі болып табылады.

3. Адам құқықтары бойынша Кеңесінің «арнайы рәсімдері» «Арнайы рәсімдер» - бұл Адам құқықтары бойынша Комиссиясы елдегі нақты оқиғаларды қарауға немесе дүние жүзіндегі тақырыптық мәселелерді қарау үшін құрып, Адам құқықтары бойынша Кеңесі қабылдаған тетіктерге берілген жалпы аталуы. Қазіргі уақытта 39 тақырыптық мандаттар мен елдер бойынша 14 мандат бар. Елдер бойынша мандаттар зерттеп, мониторинг жүргізіп, кеңес береді және қоғамға нақты елдерде немесе нақты аумақтарда адам құқықтары жағдайы туралы ақпаратты ашық береді. Ал, тақырыптық мандаттар бүкіл дүние жүзіндегі адам құқықтарын бұзу оқиғаларымен айналысады. Арнайы рәсімдер әртүрлі әрекет жасай алады, оның ішінде жеке тұлғалардың шағымдарына жауап беру, шерттеу жүргізу, ұлттық деңгейде техникалық ынтымақтастық мәселелері бойынша кеңес беру, сонымен бірге жалпы қолдау қызметіне қатысу. Арнайы рәсімдер ("Арнайы баяндаушы", "Бас Хатшының Арнайы өкілі", "Бас Хатшының Өкілі" немесе "тәуелсіз сарапшы" деп аталатын) жеке тұлғаны немесе әдеттегідей, Адам құқықтары бойынша Кеңеспен тағайындалып, жеке дәрежеде жұмыс істейтін бес мүшеден (әр аумақтан бір өкілден) тұратын жұмыс тобын аңғарады. 6 Өз қызметінің шеңберінде арнайы рәсімдердің көпшілігі мынадай қызмет атқарады: Елдерге бару: Арнайы рәсімдердің мандатарийлері әртүрлі елдерге ұлттық деңгейде адам құқықтары жағдайын бағалауға барады. Мандатарийлер әдеттегідей, направляют письмо правительству с просьбой о посещении страны, и, если правительство соглашается, оформляется приглашение на посещение страны. Кейбір елдер тұрақты шақыру жібереді. Бұл арнайы рәсімдердің кез келген мандатарийін әркез қабылдауға дайын екенін аңғартады. Орта Азия елдері ішінен 2015 ж. басында Қазақстан ғана (2009 ж. бастап) барлық арнайы рәсімдерге тұрақты шақыру жіберді. Осындай сапар кезінде сарапшылар тиісті елде адам құқықтары жалпы жағдайын бағалайды, сонымен бірге, нақты институционалдық, қоғамдық, соттық, әкімшілік жағдайын өз мандаттары шеңберінде бағалайды. Өз сапары барысында олар жергілікті билікпен, оның ішінде сот органдары қызметкерлері және парламентарийлер, ұлттық құқық қорғау институттарымен, үкіметтік емес ұйымдар өкілдерімен, азаматтық қоғам ұйымдар мен адам құқықтары бұзылған адамдармен, БҰҰ агенттіктері мен басқа да осы елдегі халықаралық ұйымдармен, миссияның аяқталуына орай берілетін баспасөз үшін мәслихатында БАҚ-мен кездеседі. Жиналған ақпарат негізінде арнайы рәсімдер мандатарийлері Адам құқықтары бойынша Кеңесіне баяндама жасайды. Оған мемлекетке берілген кеңестер енгізіледі. Хабарламаларды қабылдау рәсімі: Арнайы рәсімдер болған немесе болуы мүмкін нақты адам құқықтарын бұзу оқиғалары туралы ақпаратты ала алады. Ақпарат жекелеген тұлғалар немесе бір топ адамдардың құқықтарын бұзуға, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды бұзуы мүмкін заңды дайындап, қабылдауға қатысты болуы мүмкін. Нақты адам құқықтарын бұзу туралы хабарламада болжамды құрбанның, бұзушының (белгілі болса) мәліметтерін келтіріп, сонымен бірге, бұзушылықтың толық сипаттамасын көрсету керек. Заң құжаттарына қатысты хабарламаға заңның/заң жобасының мәтінін, сонымен бірге құқықтық

ережелер немесе заңның қолданылуы адам құқықтары саласындағы халықаралық үлгілерді неге бұзатыны туралы ақпарат беру керек. Арнайы рәсімдерге жіберілген кез келген ақпарат ағылшын, француз немесе испан тілінде болуы тиіс. Кейбір арнайы рәсімдер жеке хабарламалардың арнайы үлгілерін енгізген. Хабарламаны алған кезде арнайы рәсімдер үкіметтерге жедел әрекет жасауға шақыру немесе түсініктеме сұрап, болжамды бұзушылықтарды көрсететін хат жіберуі мүмкін. Кейін нақты адам құқықтарын бұзу оқиғасы толық шешілгенше арнайы рәсімнің болады, ал нақты іс бойынша бұзушылық және мемлекетпен ынтымақтасу туралы ақпарат арнайы баяндамаларда жарияланады. ҮЕҰ үшін қандай мүмкіндіктер бар: 7 Елге бару: өзіңізге керек мандаттың парақшасында нақты арнайы баяндаушы /тәуелсіз сарапшы баруға жоспарлаған елдердің тізімін таба аласыз. Таңдаған тақырыбыңыз бойынша жалпы адам құқықтары жағдайы туралы ақпарат жібере аласыз, оның ішінде баруы тиіс мекемелердің тізімі, кездесуі тиіс адам құқықтары бұзушылықтардың құрбандары тізімі, сонымен бірге, сапар кезінде үкіметке қоя алатын нақты сұрақтарды келтіре аласыз. Сапар барысында арнайы рәсімдер міндетті түрде азаматтық қоғам өкілдерімен кездеседі. Сіз үшін ол нақты адам құқықғы бойынша өзекті мәселелерді көтерудің жақсы мүмкіндігі болып табылады. Арнайы рәсімдердің кеңестерді алғаннан кейін азаматтық қоғам өкілдері үкіметпен алғна кеңестерді талқылау бойынша ұлттық кеңесулерді бастап, оларды қабылдау жоспарларын ұсынып, арнайы рәсім кеңестерін орындауды бақылай алады. Жыл сайын арнайы рәсімге кеңестерді орындау туралы ақпарат жіберу керек. Жеке хабарламалар: адам құқықтарын бұзу оқиғалары (нақты істер) бойынша немесе дайындалып жатқан заң жобалары, адам құқықтарын бұзатын және арнайы рәсімнің дереу араласуын талап ететін ақпаратты URGENT деген белгімен urgent-action@ohchr.org мекен-жай бойынша жібере аласыз. Кейін іс немесе жағдай туралы соңғы ақпаратты жіберіп тұру маңызды болып табылады.